

Journal of Universal History Studies

**Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ekseninde Türkiye Cumhuriyeti'nin Kalkınma
Politikası ve Tarımsal Üretim ¹**

**Turkey Republic's Development Policy and Agricultural Production on the Axis of the
First Five Year Development Plan**

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 30.09.2020/08.10.2020

pp. 252-268

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 3/(Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue) • October • 2020 •

Haşim Erdoğan

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Assistant Professor, Department of History, Nevşehir, Turkey

Email: hasimerdogan@nevsehir.edu.tr

Orcid Number: 0000-0003-0557-4866

Cite: Erdoğan, H. (2020). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ekseninde Türkiye Cumhuriyeti'nin Kalkınma Politikası ve Tarımsal Üretim . Journal of Universal History Studies , 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue) , 252-268 . DOI: 10.38000/juhis.803098

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Öz

Kalkınma planları, iktisadi olarak kalkınmayı hedef edinmiş ülkelerin ekonomik sorunlarını gidererek yerli ve yabancı yatırımcılara güven vermek adına ortaya konmaktadır. Belirli bir sürece kadar ekonominin alt kollarında ulaşılması istenen hedefleri içeren kalkınma planlarının ilki İsmet İnönü başkanlığındaki koalisyon hükümeti tarafından 1963 ila 1967 yıllarını kapsar nitelikte yapılmıştır. 1960'lı yıllarda bir tarım ülkesi konumunda olan Türkiye'de ekonomik kalkınmayı sağlayabilecek sermaye birikiminin ancak tarımsal üretimdeki süreklilik, verimlilik ve bunların beraberinde getireceği ihracatla mümkün olabileceği düşüncesi kalkınma planlarının oluşmasında önemli etken olmuştur. Tarım planlamasında ürünlerin dış pazarlarda yer edinebilmesi için niceliğinin artırılmasına yönelik çalışmalarla beraber niteliği artırılmış katma değeri yüksek tarım ürünleri olmasına da dikkat edilmiştir. Ülke ikliminin elverdiği ölçüde çok çeşitli tarım ürünlerinin üretimi yapılmış ve bunların hem ülke ihtiyacını karşılamasına hem de fazlasının dış ülkelere satılarak ekonomik kalkınma sağlanmaya çalışılmıştır.

Tarımdaki gelişmenin doğal bir sonucu olarak sanayi üretiminin de artacağı bilindiği için öncelikle üretebilecek ürünlerin sanayide yerli hammadde oluşturmaya gayret edilmiştir. Böylelikle amaçlanan hedeflerden olan bir sanayi ülkesi olma adına önemli adımlar atılmıştır. Türkiye'de bir diğer önemli ekonomik alan olan hayvancılığın da tarım ile bağlantıları ve birbirlerinin gelişimini olumlu etkileme durumu göz önünde bulundurularak bu alanlarda yerli üretimin teşviki ile ekonomide topyekün bir üretim seferberliğine gidilmiştir. Bu planın başarılı olabilmesi adına sulama, makineleşme, makinelerin onarımı ve donatımı konusunda yatırımlara da önem verilmiştir. İlk beş yıllık planlamada tarım tekniğinin geliştirilmesi, dünyadaki modern tarım araçlarının takip edilerek ülkeye kazandırılması, kimyevi gübre ve ıslah edilmiş tohumlar kullanılarak verimliliğin artırılması amaçlanmış, bunda da büyük oranda başarı kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, İnönü Hükümetleri, Türkiye Ekonomisi, Tarım, Milli Ekonomi.

Abstract

Development plans are put forward in order to give confidence to domestic and foreign investors by eliminating the economic problems of countries that have targeted economic development. The first development plan that includes the targets to be achieved in the lower branches of the economy until a certain period. was made by the coalition government headed by İsmet İnönü, covering the years between 1963 and 1967. 1960's agricultural country in the position in Turkey the idea that capital accumulation that can provide economic development can only be possible with the continuity of agricultural production, productivity and the export that they bring along with them has been an important factor in the formation of development plans. Along with the studies to increase the quantity, attention has been paid to the increased quality of agricultural products with high added value for products to take place in foreign markets in agricultural planning. A wide variety of agricultural products have been produced to the extent that the country's climate permits and economic development has been achieved by both meeting the needs of the country and selling the excess to foreign countries.

First of all, efforts have been made for the products that we can produce to form domestic raw materials in our industry as it is known that industrial production will increase as a natural result of the development in agriculture. Thus, important steps have been taken in order to become an industrial country, which is one of the aimed targets. Another important economic area, links with agriculture of farming in Turkey and considering the positive effects of each other's development, a total production mobilization in the economy was made with the encouragement of domestic production in these areas. In order for this plan to be successful, attention has been paid to investments in irrigation, mechanization, repair and equipment of machinery. Development of agricultural technique, following and bringing modern agricultural tools in the world to the country, it is aimed to increase productivity by using chemical fertilizers and improved seeds in the first 5 years of planning, there has been a great success in this.

Keywords: First Five Year Development Plan, İnönü Governments, Turkish Economy, Agriculture, National Economy.

Giriş

Türkiye coğrafi durumu ve buna bağlı olarak farklı iklimlerin görülmesi dolayısıyla tarımsal üretimin çeşitliliği açısından dünyada önemli bir konumdadır. Osmanlı Devleti'nden bir miras olarak alınan ekonominin tarıma dayalı olması, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tarımdaki yeniliklere önem verilmesini beraberinde getirmiştir. Tarımsal üretimdeki verimliliğin ve çeşitliliğin sürdürülebilir olması için yapılan yeniliklerin belli bir plan dâhilinde yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu düzenlemelerin daha kalıcı ve etkili olması adına planlı kalkınma adı altında tarım başlığı önemli bir yer tutmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk “*Ben, ekonomik hayat denince ziraat, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün bayındırlık işlerini, birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir bütün sayarım.*” (Atatürk, 2006, s. 379) diyerek çağdaş Türkiye'ye ekonomik kalkınmayı hedef göstermiştir. Bu hedef içerisinde ziraat ile gelecek olan üretimi imalat sanayiinde işleyip ticaret vasıtasıyla kalkınmaya hizmet eder duruma getirmek vardır. Milli ekonominin temelini ziraat olarak gören Mustafa Kemal Atatürk döneminde başlatılmış olan çağdaşlaşma hareketinin seyri ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih, kültür ve din coğrafyasındaki kardeş ülkeler üzerindeki etkilerinin ortaya konması bakımından önemlidir (Yuvalı ve Yoska, 2019, s. 176). Atatürk çağdaşlaşmasının doğal bir sonucu olan ekonomik kalkınma hedefi sadece Türkiye Cumhuriyeti için değil kendisinden sonra kurulan Türk devletleri için de bir hedef olmuş ve bu Türk devletleri de kendi iç politikalarını oluştururken üretim merkezli bir politika izlemişlerdir.

Kalkınma, mevcut durumdan veya önceki konumdan hareketle değişim ve gelişimi beraberinde getirerek dinamiklik içeren bir kavramdır. Özellikle kişi başı milli gelir ve üretimin artırılması ile birlikte, ekonomik ve sosyokültürel yapının da güçlendirilerek iyileştirilmesi anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile açıklanacak olursa kalkınma, bir ülkenin yapısal niteliğinin iyiye doğru değişimi ve gelişimidir (Tolunay ve Akyol, 2006, s. 118).

Planlı kalkınma özellikle ekonomik sorunları gidererek, yatırımcılara güven aşlamak ve ekonomik yapıda bir hedef oluşturmak adına yapılmaktadır. Planlı kalkınma, toplumun gelişmişliğine ya da az gelişmişliğine bakılmaksızın bütün ülkeler tarafından belli amaçları gerçekleştirmek için yapılabilmektedir.

Günümüzde ekonomik olarak gelişmekte olan ülke statüsünde kabul edilen Türkiye'nin kuruluş aşamasında Milli Mücadele Dönemi'nin ağır şartlarında bile ülke kalkınmasından ödün verilmemiş, planlı ve programlı bir biçimde devlet halkın yanında olmuş ve üretimin sürekli hale gelmesi adına Anadolu'da halka çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bunu bir stratejik olay olarak gören I. TBMM hükümeti, sonradan anavatana katılan yerlerde yardım ve üretim faaliyetlerini destekleyerek buraların ekonomilerinin canlanması adına çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar arasında özellikle elviye-i selase olarak bilinen Kars, Ardahan ve Batum'un halkına vergiden muaf olma veya vergi indirimi, tahrip olan evlerini onarmak için inşaat malzemeleri, tarlalarına ekmek için tohum, büyük ve küçükbaş hayvan temini gibi destekler yer almaktadır (Dayı, 2009, s. 612). O yıllarda her ne kadar Türkiye'de herhangi bir planlı kalkınma modeli olmasa da bu desteklerden bölgesel olarak kalkınmanın sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Birinci TBMM Hükümeti üretimi destekleyen bu seferberlik faaliyetlerini kanunnameler vasıtasıyla gerçekleştirerek bölge halkının iktisadi ve ekonomik hayatını canlandırmaya çalışmıştır. 1923-1950 arasında, günümüzde de olduğu gibi, ülkenin çeşitli bölgeleri arasında, tarımın yapısı açısından çarpıcı farklılıklar vardı. İklim, toprak ve topografya özellikleri, ulaşım olanakları, mülkiyet ve üretim ilişkileri ve kültürel yapılarıdaki farklılıklar nedeniyle, farklı bölgelerde farklı tarımsal üretim etkinlikleri ve ürün çeşitliliği görülmekteydi (Tezel, 1994, s. 334).

Türkiye’de planlı kalkınma fikri 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası 1930’lu yıllarda hazırlanan sanayi planları ile başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası devletçi ekonomi modelinden yavaş yavaş liberal ekonomi modeline geçilmiş, 1960’lı yılların başlarından itibaren planlı kalkınmayı beşer yıllık hedeflere göre oluşturmuştur. Bu çalışmada 1963 yılından itibaren yürürlüğe konan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda tarım sektörünün hedefleri incelenerek, bu hedefler özellikle ikinci ve üçüncü beş yıllık kalkınma planlarının hedef ve sonuçlarıyla karşılaştırılıp, hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı sonucu ele alınacaktır.

2. Türkiye’de Planlı Kalkınma Modeline Geçiş Süreci ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Kabul Edilmesi

İzmir İktisat Kongresi, Milli Mücadele’nin askeri safhasının başarıya ulaşmasının ardından Lozan Barış Konferansı’nın kesintiye uğradığı döneme denk düşen 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanmıştır. Yeni Türk Devleti’nin ekonomi politikasının şekillendiği bu kongrede ekonomideki eksikler tespit edilerek, bir yol haritası belirlenmiştir. Bu kongreden sonra Cumhuriyetin de ilanıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1923-1929 arası dönemde özel teşebbüsün teşvik edildiği ve devletin ekonomik hayat içerisindeki müdahalesinin sınırlı olduğu bir politika izlemiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk devletini kurup, temellerini atıp, kurumlarını oluştururken, esasen çok önemli bir tarım ülkesi olan Anadolu’yu modern ilim ve teknolojilerin ışığında ihya etmiş, Türk Milletini ki o tarihlerde %90’ı tarım toplumunun mensubu ve köylerde yaşıyordu, “muasır medeniyet” seviyesinin üstüne çıkarmayı milli bir ülkü olarak belirlemiştir. (Altuncuoğlu, 2019, s. 288-289) Bu ülkeye ulaşmada önemli bir vasıta olan tarım bütün Anadolu’nun imkânları seferber edilerek üretim merkezli bir çalışmayla mümkün olacaktı.

1929 yılına kadar özel teşebbüs ekonomide etkin bir rol oynamış ancak 1929 yılında dünya genelinde başlayan ekonomik buhran Türkiye Cumhuriyeti’nde de etkisini göstermiş ve kamu kesiminin yani devletin ekonomi üzerindeki rolünü artırmasına neden olmuştur. Dünya Ekonomik Buhranı ile ortaya çıkan işsizliğin yükselmesi ve dünyada denenilen liberal ekonomi modelinin başarısızlığı, ülkelerin ekonomik anlamda içe kapanmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu, devlet işletmelerinin ülke ekonomileri üzerinde ağırlıklarını arttırmaları olmuştur. Bu gelişmelerden etkilenen Türkiye ekonomisi de 1930 yılından itibaren, devletçi ekonomi modelini benimsemeye başlamıştır (Çelik ve Çetiner, 2019, s. 124-125). Türkiye’de uygulanan devletçi ekonomi modelinin kendine has bir durumu vardı. Buna göre özel teşebbüsün yetişemediği alanlarda devletin devreye girerek özel müteşebbisleri yatırımlara teşvik ettiği bir karma sistem ekonomide kendini gösteriyordu.

1930 yılından itibaren Türk ekonomisinde “*devletçilik*” ilkesinin benimsenmesi beraberinde ekonomide planlama fikrini ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de planlama düşüncesi 1933-1937 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile kendini göstermiştir. Kalkınma ve sanayileşme hamlelerinde devletin öncülüğünü zorunlu gören bu plan, dış ekonomik ilişkilere de ekonomik bağımsızlık perspektifiyle bakmaktadır (Boratav, 2005, s. 97). Sanayi planı, ekonominin genelini kapsamayıp sadece sanayi üzerine yapılmış olsa da bir plan dâhilinde yapıldığı için ekonomik anlamda ilk planlama hamlesi olarak değerlendirilmektedir. Bu plan ile devlet, sanayi kesiminde ağırlığını daha fazla hissettirmiş fakat özel teşebbüsün de desteklenmesi ihmal edilmemiştir (Takım, 2011, s. 155-156). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, genel hatları ile sanayi sektörünün ön plana alındığı, tarım ve hizmetler sektörünü içermeyen bir plan olması nedeniyle ulusal makro plan özelliği taşımamaktadır. Bu plan, o dönemin şartları göz önüne alınarak değerlendirildiğinde az gelişmiş ülkelerin hiçbirinde örneği olmayan bir plan olmuştur. Bu plan ile ülke çapında sanayileşmenin gerçekleşmesi adına altyapı hazırlanmış ve sonraki dönemlerde uygulanacak

planlamalar adına bir örnek teşkil ettiğinden dolayı başarılı kabul edilmiştir (Yücel, 2014, s. 26). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının başarılı olması, 1936 yılında ikinci beş yıllık sanayi planının hazırlanmasına sebep olmuştur. 1938-1943 yıllarında uygulanmak için hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi planı, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından dolayı hayata geçirilememiştir. Birinci ve ikinci beş yıllık sanayi planları, ekonominin tüm yönlerini içermeyip, ülke kalkınması adına en temel sanayi dallarının kurulmasını hedefleyen planlar olmuş, bu planlamalar ile birlikte ülke milli gelirindeki sanayi payı %20 seviyelerine çıkmıştır. Sanayi planlarının yapıldığı yıllarda nüfusun yaklaşık %80'i tarım sektöründe istihdam edilmekteydi (Takım, 2011, s. 156). Bu yıllarda ayrıca hükümet tarım politikalarını köy enstitüleri vasıtasıyla uygulamaya koyuyordu. Enstitülerden mezun olan öğrencilere üretim aletleri, ıslah edilmiş tohumlar, çift hayvanları, cins fidanlar parasız olarak verilerek okulda öğrendiklerini öğretmen olarak gidecekleri köylerde ve okullarında uygulaması hedeflenmiş ve tarım konusundaki bilgi beceriler geliştirilmeye çalışılmıştır (Akandere, 2019, s. 425).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sanayileşme adına 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı veya onu hazırlayan heyetin başkanı olan Kemal Süleyman Vaner'e atfen "Vaner Planı" olarak da adlandırılan plan ortaya konmuştur. Bu planın ülke kalkınması için temel olarak seçtiği sektör tarımdır. Diğer sektörler ise, tarımsal gelişmeye yardımcı olacak şekilde ele alınmaktadır (Tekeli ve İlkin, 2009, s. 16). İkinci Dünya Savaşı sonrası başta Avrupa olmak üzere dünya çapında ekonomide liberalizm anlayışı ortaya çıkmış, bu yeni yapı doğal olarak Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. ABD'nin de etkisi ile ortaya çıkan bu ekonomik anlayış Türkiye'yi Marshall yardımlarının da vasıtasıyla etkilemiştir. Türkiye bu ekonomik yapı içerisinde tarım üzerine üretimi artırmaya çalışan bir ülke konumuna gelmiştir. Marshall Planı'ndan sağlanan fonlar ile tarımsal araç, makine ve özellikle de traktör ithalatı desteklendi. Böylece ülkedeki pulluk ve traktör sayıları hızla artmaya başladı. Traktörlerin önemli bir kısmı, Ziraat Bankası'nın sağladığı kredilerden yararlanan büyük ve orta ölçekli çiftçiler tarafından satın alındı. Traktörler ekili alanların genişlemesinde önemli rol oynadılar (Pamuk, 2013, s. 227-228). Bu yardımlarla ayrıca hazineye ait araziler ve mera alanları tarıma açılmıştır. Seferberlik sonrası genç erkek nüfusun ve tarımda çalışabilecek iş hayvanlarının tarıma dönüşü de üretimi artıran bir başka neden olmuştur. Tarımsal üretim için tüm bu gerekli şartların bir araya gelmesi ile Türkiye, 1947-1953 yılları arasında yılda ortalama %10'un üzerinde büyüme gerçekleştirmiştir (Çelik ve Çetiner, 2019, s. 125). Tarım makinelerinin artmasıyla birlikte modern tarımın uygulanması, üretimdeki artışı da beraberinde getirmiştir. 1950'li yıllarda Demokrat Parti (DP)'nin dışa açılma politikası ile dış dünya ile tohum ve tarım aletleri konusunda daha yakın irtibat kurulmuştur (Şimşir, 2019, s. 10). Marshall Planı'ndan gelen yardımların da etkisiyle DP iktidarının daha ilk yarısında traktör sayısında yaklaşık olarak 23 kat artış sağlanmış, ayrıca biçerdöver sayısı 6 kat artışla 1.000'den 6.000'e çıkmıştır (Yurtoğlu, 2017, s. 105-106). Özellikle ABD'nin Rusya tehdidinden dolayı Ortadoğu'daki birçok ülkenin tarımsal gelişimine yardım etmesi onları Rus etkisinden uzaklaştırmaya çalışmak adına tarım reformuna sürükledi. ABD'nin bu stratejisi Türkiye'yi de etkilemiş, bazı görüşlere göre o yıllarda yapılan toprak reformu ile DP'nin iktidarı kolaylaştırılmıştı (Yeşilbursa, 2019, s. 460-461).

1950'li yılların sonlarına gelindiğinde ekonomik dengede başlayan bozulmalar, liberal ekonomi politikalarından alınan verimin sürdürülebilir olmadığı kanısını ortaya çıkarmıştır. Bu aşamada, kalkınmanın belirli bir plan dâhilinde yürütülmesi gerekliliği düşüncesi yeniden ortaya çıkmıştır. Öyle ki sermaye kaynaklarının kullanımındaki belirsizliği ortadan kaldıracak olan planlı sermaye kullanımına yönelmek ekonominin düzeltilmesi için önemli bir seçenek olarak görülmüştür (Takım, 2011, s. 156).

Planlı kalkınma modeli DP iktidarının son yıllarında değerlendirilmeye alınmış, özellikle Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECE) raporlarında yatırımda iç ve dış dengenin sağlanması konularının yer alması, planlı ekonomi modeline geçme görüşünü daha da güçlendirmiştir. Planlı kalkınma modeline geçilmek istenmesinin en önemli sebebi dış borçların ödenememesi olmuştur. Türkiye'nin dış borçlarını ödemekte zorlanmasından dolayı 1958'de Paris'te dış borç müzakereleri yapılmış, burada Türkiye'ye yatırımların bir plan dâhilinde gerçekleştirilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur. Bu dönemde tarım, iktisadi kalkınmanın ana unsuru olarak sayılmış ve hükümet programlarında geniş yer bulmuştur. Dönem içerisindeki her programda makineleşme, sulama, gübreleme, çiftçiye kredi sağlanması, tarıma ayrılan bütçelerin artırılması ve köylünün topraklandırılması konusunda vurgu yapılması bu sorunların bu yıllarda çözülmediği şeklinde yorumlanabilir. Özellikle tarım alanında planlı ve programlı bir yatırım izlenmesi gerektiği, tarım sigortası kurulması, makineleşmenin küçük çiftliklere kadar yayılmasının sağlanması birer eleştiri olarak muhalefet tarafından gündeme getirilmiştir (Ural ve Hangül, 2019, s. 91-92).

DP tarafından bazı alanlarda 1957 yılından beri alt yapısı hazırlanan planlı kalkınma modeli 27 Mayıs 1960 darbesi ile yönetimi ele geçiren Millî Birlik Komitesi döneminde özellikle tarımsal üretimin bir plana bağlanması için ve toprak üzerinde oluşan yerel güçlerin oluşumuna karşı hayata geçirilmiştir (Yenal, 2010, s. 112). 1961-1963 yılları arasında iktidarda bulunan koalisyon hükümetleri de tarımsal kalkınma ve çiftçi sorunlarının giderilmesi ile ilgili bazı adımlar atmaya çalışmışlarsa da bunların topyekûn bir şekilde planlı kalkınma ile sağlanması 1963 yılında başlayan planlı kalkınma hamleleriyle ancak sistematik bir hal almıştır.

Türkiye'nin kalkınmasının belirli bir plan dairesinde yürütülmesi için atılan önemli bir adım "*Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun*" (Resmî Gazete, 5 Ekim 1960) olmuştur. Hollandalı ekonomist Jan Tinbergen'in danışmanlığında Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş ve Şinasi Oral'ın önemli katkılarıyla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), ülke kalkınması ve sosyal adaletin sağlanması amacı ile kapsamlı bir planlama yapılabilmesine olanak sağlayacak kurum olmuştur (Salep, 2017, s. 214-215). DPT'nin kurulması ve planlı kalkınma yönteminin benimsenmesinde özellikle DP'nin plansız kalkınma, plansız ekonomik faaliyetlerde bulunma gibi politikaları etkili olmuştur denilebilir. Zira darbe sonrası oluşturulmaya çalışılan planlı kalkınma modeli DP politikalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

DPT kurulduktan sonraki ilk faaliyeti planın hedeflerinin belirlenmesi ve bu konuda izlenecek strateji olmuş, bu konuda teşkilat tarafından hazırlanan bir rapor Haziran 1961'de Yüksek Planlama Kurulu'na sunulmuştur. Türkiye için kısa, orta ve uzun vadeli stratejilerin belirlendiği ve amaç olarak "*Türk toplumunun seçtiği yaşayış şekli olan demokrasi düzeni içinde en yüksek kalkınma hızını sağlayacak, devam ettirecek ve sosyal adaleti gerçekleştirecek bir kalkınma planı yapılacaktır.*" (Resmî Gazete, 5 Temmuz 1961) ifadesine yer verilen plan 30 Haziran 1961 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmiştir. Planın stratejisi olarak ise şu ifadelerle yer verilmiştir:

"15 yıllık bir perspektif içinde 5'er yıllık dönemleri kavramak üzere kalkınma plânları hazırlanacak ve bu çerçevede içinde planlar her yıl gözden geçirilecektir. Nüfus artış hızı ile kalkınma hızı arasındaki uzun vadeli münasebetler üzerinde ayrıca durulacaktır.(...) Önümüzdeki plan devresinde nüfusun şimdiki artış hızı göz önünde tutularak %7 civarında bir kalkınma hızına ulaşmak hedef olarak tespit edilmiştir. Yapılan ilk hesaplara göre bunun gerçekleştirilmesi %14 kadarı iç, %4 kadarı dış kaynaklardan sağlanmak suretiyle gayri safi millî hâsılının %18'i civarında bir yatırım yapılmasına bağlıdır." (Resmî Gazete, 5 Temmuz 1961).

Bu ifadelerden hareket ile gelecek 15 yıllık süreçte, 5'er yıllık 3 kalkınma planının yapılacağı öngörülmüş, devlet ile özel sermayenin birlikte çalışabileceği bir karma ekonomi modeli hedeflenmiş, ülkenin nüfus artış oranı hesaplarına göre yıllık %7 kalkınması gerektiği hesaplanmıştır

1961 Anayasası'nda da planlı kalkınma modeli hedef olarak belirlenmiş, anayasada çık bir şekilde ifade edildiği üzere iktisadi ve sosyal hayatta plansız denemelere son verip herkesin insan haysiyetine yakışır biçimde bir yaşam sağlanması amacına göre düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Planlı kalkınma modelinin anayasada da yer alması üzerine yatırımları toplum yararına gerçekleştirerek ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla sağlamak üzere 1963-1967 yıllarını kapsayacak olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. İsmet İnönü başkanlığındaki hükümet tarafından hazırlanan plan, 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı "Uzun Vadeli Planın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkındaki Kanun" adı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan Karma Komisyonu, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nde görüşülmüştür. Planın görüşülmesinin ardından 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 3 Aralık 1962). Plan özel ve kamu iktisadi teşebbüsleri için 1 Ocak 1963'den itibaren yürürlüğe girmiş, genel bütçeye bağlı devlet daire ve müesseseleri ile belediyeler ve özel idareler için de 1 Mart 1963 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir (BCA 30.18.1.2.166.44.2, BCA 30.18.1.2.168.5.7, BCA 30.18.1.2.171.34.16).

3. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Tarımdaki Hedefler

Kalkınma Planı'nın hedefleri arasında üzerinde en çok durulan konu ulusal gelirin artırılması olmuştur. Diğer önemli bir hedef artan nüfusa yönelik çalışma alanları yaratmak, üçüncü hedef ise dışa bağılılığın azaltılmasıdır (Küçük, 1985, s. 275). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda tarım başlığı altında, üretim ve yatırım hedefleri ele alınmıştır. Planda tarımsal üretim içerisinde önemli bir yer tutan tarım ürünlerinden en önemlileri tek tek ele alınarak üretim ve tüketim beklentilerine dair hesaplamalar yapılmıştır. Buna ek olarak tarım alanında ithalat ve ihracat planlaması yapılmış, makineleşme ve hayvancılığın tarım ile olan bağlantıları ve birbirlerinin gelişimini olumlu etkileyecek durumlar değerlendirilmiştir.

3.1. Genel Politika

Planda tarım alanı için birçok politika belirlenmiştir. Buna göre enflasyon oluşturmaktan, milli gelirde %7 gelişme hızını sürdürmek, aynı zamanda, tarım üretimini çoğaltarak sanayileşmeyi gerçekleştirmek için ihracatı arttırmak ve sanayinin artan ham madde ihtiyacını bu kaynak ile karşılama düşüncesi uygulanacak politikaların temelini oluşturmuştur. Ayrıca beslenme seviyesini düzeltmek için diyet, proteinli, özellikle de hayvansal proteinli besinleri artırmak istendiği vurgulanmıştır. Planda tarımın kalkındırılma politikasının sosyal yönleri etkisi ele alınmıştır. Tarımın geliştirilmesi politikasının benimsenmesi ile köyden şehre işçi akınının ortaya çıkardığı düzensiz şehirleşmeye engel olunabileceği belirtilmiştir. Tarım politikası ile genel kalkınma politikasının birbirleriyle çok sıkı bir bağ içinde olduğu vurgulanarak tarımsal vergilerin dengesinin içinde bulunulan ekonomik ve sosyal şartlar dikkate alınarak düzenlenmesi gerektiği ifadeleri planda yer almıştır. Tarımsal vergi politikası belirlenirken tarım üretimini azaltabilecek bir etki yapmasından kaçınılmasına çalışılmıştır. Tarımsal politikalar belirlenirken işgücünün kullanılması konusu üzerinde de durulmuştur. Buna göre gönüllü, aynı ücret olarak ödenen işgücünden yararlanılması ilke olarak kabul edilmiştir. Birinci kalkınma planında tarım politikasında kaynakların kıtlığı göz önünde bulundurularak belirlenen politika da tedbir ve çalışmaların birbirini destekler biçimde yürütülmesi, hedef ve metotların planın

amaçlarına uygun biçimde tespiti, tarımı teşvik edici faktörlerin sağlanması ve uzun süreli tedbirlerin alınması ilkeleri belirlenmiştir (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s. 143-148).

3.2. Üretim Hedefleri

Birinci Kalkınma Planında tarım üretimi ile ilgili ele alınan üretim dağılımında oldukça gerçekçi bir tespit yapılmıştır. Buna göre, plan dâhilindeki beş yıl gibi kısa bir süre içerisinde tarım alanında köklü bir üretim artışının yaşanamayacağı öngörülmüş, zira üretim-tüketim alışkanlıkları, nüfusun hızla artması ve dolayısıyla temel besin ürünlerine olan büyük talep hızlı gelişmeyi engelleyen etmenler olarak belirlenmiştir. Ayrıca, tarıma elverişli arazilerin azalması, sınırlı yatırım kaynaklarının rasyonel bir şekilde kullanılması gibi nedenler de beş yıllık, plan döneminde öngörülen gelişim oranının yüksek olmasını engelleyecek sebepler olarak masaya yatırılmıştır. Planda daha çok iç ihtiyaca yönelik ürünlerde talep bakımından artan nüfus baskısı ve kişi başına düşen tüketim harcamalarındaki artış göz önüne alınmıştır. Ayrıca, üretim tahminleri yapılırken hem çiftçilerin eski alışkanlıkları, ekolojik şartlar, pazarlama durumu gibi gelişmeyi baskılayan faktörler hem de sulama, gübreleme, ıslah edilmiş tohum kullanımı gibi üretimi artırıcı tedbirler dikkate alınmıştır (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s. 148-149)

Planda, tarımda çok çeşitli ürün kalemi bulunduğundan dolayı, geniş bir üretici kitlesini ilgilendiren ürünlerle ilgili hedefler yer almıştır. Bu belirlenirken de en önemli ihraç maddeleri olan, ihracın hızla gelişmesi beklenen dinamik ürünler ile yurt içinde talebinin genişleyeceği düşünülen ürünler ele alınmıştır. Planda hedefleri belirlenen ürünler tarım alanında toplam gayri safi değerinin %70'den fazlasını oluşturmaktadır. Buğday, arpa, mısır, pirinç, bazı meyve-sebzeler, fındık, tütün, pamuk planda yer alan tarım ürünlerinin önde gelenleri olmuş, ayrıca tarım ile bağlantılı olarak hayvancılık, balıkçılık ve orman ürünleri ile ilgili de planlamalar yapılmıştır. Planda, başlıca tarım ürünleri ile ilgili 1962 yılındaki üretim sayıları açıklanmış, 1967 yılına kadar hedeflenen üretim tahminleri de yer almıştır (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s. 151).

Tablo 1 (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s. 153)

Ürün	1962	1963	1967
Buğday	8030	8200	9000
Arpa	3444	3576	3988
Mısır	960	1037	1454
Pirinç	115	149	230
Şeker Pancarı	2700	2666	3266
Tütün	135	135	150
Pamuk	200	205	269
Patates	1400	1750	2000

Ayçiçeği	123	126	187
Çay	32	32	63
Bakliyat	400	416	495
Portakal	-	264	355
Şeftali	86	93	120
İncir	52	55	64
Elma	249	261	309
Fındık	86	95	130
Üzüm	2972	3061	3417
Sebzeler	3240	3410	4092
Zeytin	465	486	570

1962 Tarım Üretim Sayıları ve 1967 Tarım Üretim Hedefleri (Bin ton)

Birinci Kalkınma Planında temel tarım ürünlerinin kişi başı yıllık tüketim miktarlarına yönelik tahminlerde bulunulmuştur. Başta mısır olmak üzere arpa, çavdar ve diğer hububat ürünlerinin tüketiminde azalmalar olacağı, hububat tüketiminin kişi başı yıllık 266,5 kilogramdan plan dönemi sonunda 257 kilograma düşeceği, buna karşılık diğer proteinli besin maddelerinin tüketiminin artacağı öngörülmüştür. Tablo 1’de yer alan üretim hedefi sayıları da bu öngörüler dikkate alınmak sureti ile yapılmıştır. Aynı tabloda 1962 yılı buğday üretimi yaklaşık 8 milyon ton olarak belirlenmiş, nüfus artışları da göz önünde bulundurularak plan dönemi bu sayının 9 milyon tona çıkarılması hedeflenmiştir. Hava şartlarının beklenenden daha iyi gitmesi halinde meydana gelecek olağanüstü artış üretim sayılarının da üretim miktarına katılacağı, hava şartlarının beklenenin altında seyretmesi halinde de üretim hedeflerinin düşebileceği göz önünde bulundurulmuştur. Plan hedeflerinde, tarım tekniğinin gelişmesi, kimyevi gübre ve iyileştirilmiş tohumluk kullanılması ile arpa üretiminde %12 oranında artış beklenmektedir. Planda yer alan bir diğer tarım kalemi de mısır olmuştur. Kişi başı gelirin zamanla yükselmesi ile birlikte insan besini olarak mısır tüketiminin azalacağı, buğday tüketiminin ise artacağı öngörülmüştür. Bununla beraber mısırın yem olarak kullanım oranının yükseleceği düşünülmüştür. 1962 yılında mısır üretiminin %10’unun yem olarak kullanıldığı, 1967’de bu oranın %50 civarına yükseleceği hesaplanmıştır.

Planda meyve-sebze ile ilgili hedeflere de yer verilmiştir. Buna göre meyve üretim artışının gerçekleşmesi öngörülmüş, 1962 yılından önce dikilmiş ancak henüz meyve vermemiş ağaçların 1967 yılında meyve vereceği tahmini yapılmıştır. 1967 yılına kadar ağaçların %70 oranında kimyevi gübre kullanımına geçilmesi ve daha iyi bakım ve etkin bir zirai koruma yapılması ile gelişimin artırılması düşünülmüştür. Sebze üretiminde öngörülen artışın büyük bir kısmının iç tüketimde kullanılması, üreticinin kazandığı fiyat ile tüketicinin ödediği fiyat arasında oldukça büyük fark olduğu bu farkında araçlara geçtiği

tespitinde bulunulmuştur. Sebze tarımı çok kârlı bir faaliyet olmasına rağmen, plan döneminde oldukça az bir gelişme olacağına beklenmesinin sebebi, üretim imkânsızlıklarından değil, fiyat, pazarlama şartları, taşıma durumu ve saklama koşullarının elverişsiz olmasından dolayıdır. Fındık üretimindeki artışın, özellikle iyi bir gübreleme, koruma ve bakımla sağlanması, ekim alanı olarak kullanılan alanlara yeni araziler eklenerek %4 oranında artacağı tahmin edilmiştir. En önemli ihraç ürünlerinden biri olan tütünde üretimin 1963 yılında 135 bin ton, 1967 yılında ise 150 bin ton olacağı tahmin edilmiştir. Planda ayrıca tütün üretiminin gelişmesine iki faktörün engel olduğu ortaya konulmuştur. Bunlardan birincisi, tütün ekim alanlarının elverişsiz alanlara kayması ile sulama da zorlukların çekilmesi ve katma değeri yüksek nitelikli tütün yetiştirme sorunudur. İkincisi ise özellikle dış piyasalarda ki talebin hızla artmasıdır. Tarımın önemli kalemlerinden biri olan pamuk üretiminin, sulanan ekim alanının artması ve başka yatırımlar sayesinde %33 oranında artabileceği hesaplanmıştır (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s. 151-158) Kalkınma planı öncesi, DP döneminde tarımın en gözde bölgesi tartışmasız Çukurova'ydı. Burada tarım üretiminin gelişmesinde 1956 yılında yapılan Seyhan Barajı'nın önemi büyüktü. Barajın getirdiği bir imkân olan sulu tarımla birlikte özellikle pamuk üretiminde hızlı bir artış kaydedildi (Yurtsever, 2013, s. 218-219). Bu artış hızının devamı adına kalkınma planında pamuğa ayrı bir değer verilmiştir.

Hayvancılık alanında bazı ürünlerin üretim sayıları ve hedefleri ile orman ürünlerindeki bazı ürünlerin üretim sayıları ve hedefleri Birinci Kalkınma Planı içerisinde "*Tarım*" başlığı altında yer almıştır. (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s. 158-161).

3.3. Yatırım Hedefleri

Birinci Kalkınma Planı'nda tarımın farklı alanlarında yapılacak yatırımların hedefleri de belirlenmiştir. Birinci Kalkınma Planı döneminde yapılacak yatırımların toplamı, 123,8 milyon liralık tarımsal eğitim yatırımları hariç yaklaşık 11,3 milyar lira tutmaktadır. 11,3 milyar liralık yatırımın %6,5'luk miktarı parasız çiftçinin emeğinin karşılığıdır. Bunun yıllara dağılışı oranı 1963 yılında %11,3, 1964 yılında %16,2, 1965 yılında %20,7, 1966 yılında %24,6 ve 1967 yılında da %27,2 olarak hesaplanmıştır. Bu hesaptan hareket ile 1967 yılında tarım alanına yapılacak yatırımlar, 1963 yılının yaklaşık olarak 2,4 katı olması ön görülmüştür. Planda, sulamanın tarımdaki hayati önemi göz önünde tutularak yatırımların neredeyse yarısı mevcut sulama şebekelerinin iyileştirilmesi ve yeniden yapılacak sulama tesisleri için ayrılmıştır. Planda yer alan yatırım hedeflerinde ikinci önemli konu traktör ve onarım yatırımları üzerine olmuş, buna göre plan süresince toplam 1.690 milyon liralık bir yatırım düşünülmüştür. Böylece traktör sayısı %14 artırılarak 1967 yılında 48 bin traktör hedefi konulmuştur. Donatımda ise, teknik tarımın gerektirdiği en az donatım ihtiyacını hesaplamak ve aynı zamanda geniş çapta işçinin yerini tutan biçer-döver gibi büyük ve pahalı makinelere fazla yer vermemek üzere tahminler yapılmıştır. Birinci kalkınma planında yatırımların %6'lık bir kısmı, meraların iyileştirilmesine ayrılmıştır. Özellikle hayvancılığın artan yem ihtiyacını kısmen karşılamak, erozyona engel olmak ve yeni kurulacak bağ, meyve, fındık ve zeytinlikler için meraların iyileştirilerek bataklıkların kurutulması hedeflenmiştir. Planda tarım alanında araştırma, yayım ve eğitim hizmetlerine %4'e yakın bir pay ayrılmıştır. Yatırımların toplamının yaklaşık üçte ikisinin devlet, geri kalanının da özel teşebbüs tarafından yapılacağı planlanmıştır. (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s. 162-163).

3.4. İhracat ve İthalat Hedefleri

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince Türkiye'nin genel ihracatının büyük oranda tarım ürünleri ihracatına dayanacağı tahmin edilmiştir. Bu dönemde geleneksel ihraç maddelerinin geçmişteki eğiliminin devam edeceği, taze meyveler, canlı hayvan, balık ve orman ürünlerinin ihracatında ise büyük

gelişme olacağı ön görülmüştür. Türkiye'nin ihracatçı olduğu kalemler başta portakal ve limon gibi ürünler olmakla birlikte, üzüm, sebze ve şeftali gibi ürünlerde de hasat avantajları olduğu ürünlerin olacağı düşünülmüştür. Planda yer alan bilgiye göre hâlihazırda buğday, bitkisel yağlar, çay ve merinos yapağısı² ithal edilmektedir. Bu ürünlerden buğday ve bitkisel yağlar ABD'den ithal edilmektedir. Ülkenin buğday üretimi iç piyasa talebini karşılayacak kadar gelişmemiş, bu durum yurt içindeki stokların tüketilmesine sebep olmuştur. Bu sebepten dolayı, Toprak Mahsulleri Ofisinin mevcut stoklarını tamamlamak için 1963, 1964 ve 1965 yıllarında her yıl yaklaşık olarak 500 bin ton buğday ithal edilmesi gerektiği tahmin edilmiştir. İthalat sayılarının iklim koşullarına göre değişebileceği ifadesi de planda yer almıştır (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s. 171-173).

4. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Sonuçları: Hedeflere Ulaşıldı mı?

Birinci Kalkınma Planı döneminde siyasal istikrarsızlığa karşın ekonomide “istikrar içinde hızlı büyüme” sağlanmış ve enflasyon ortalama %5,3 civarında gerçekleşmiştir. Bu durum planlı dönemin iz bırakan önemli bir başarısı olmakla birlikte Türk devleti ve halkı plan ve planlama konusunda büyük bir tecrübe kazanmıştır (Tokgöz, 1998, s. 12). Bu başarı ve tecrübe birikiminin yanı sıra planlı tarım ürünlerinin üretim, yatırım ve ihracata yönelik verilen hedeflerin tutturulup tutturulmadığı 1967 yılı sayıları ile ikinci ve üçüncü beş yıllık planlar incelendiğinde anlaşılmaktadır. Birinci kalkınma planının son yılı olan 1967'de tarım üretimi ile ilgili hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı DPT ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yapılan ortak çalışmalar ile tespit edilmiştir. Tablo 2'de birinci planda yer alan 1967 yılındaki belli başlı bazı tarım ürünlerinin üretim hedefleri yer almakta ve hedeflerin karşısında da 1967 yılında ulaşılan sayılar yer almaktadır.

Tablo 2: (DPT Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973, s. 277).

Ürün	1967 Üretim Hedefleri	1967 Gerçekleşen Üretim
Buğday	9000	9000
Arpa	3988	3800
Mısır	1454	1050
Çeltik	370	224
Bakliyat	495	610
Şeker Pancarı	3266	5523
Tütün	150	189
Pamuk	269	396

² Yapağı: İlkbaharda kırılan koyun tüyü. Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Cilt 2, s.2387.

Patates	2000	1760
Ayçiçeği	187	230
Narenciye	444	439
Şeftali	120	103
İncir	2156	232
Elma	309	640
Fındık	130	71
Üzüm	3417	3500
Zeytin	570	495
Çay	63	101
Sebzeler	4096	4150

1967 Yılı Üretim Hedefleri ve Gerçekleşen Üretim (Bin ton)

Tabloda da görüldüğü üzere, tarım ürünlerinde bazı ürünlerde hedeflerin üzerinde üretim yapılarak hedefler tutmuş, bazı üretim hedeflerinin ise altında kalınmıştır. Buna göre buğday üretiminde 1967 yılı için hedeflenen sayıya ulaşılmıştır. Arpa, narenciye, şeftali ve zeytin ürünlerinde 1967 yılı için hedeflenen üretim sayılarına ulaşılmasa da hedeflenen sayılara yaklaşıldığı görülmüştür. Mısır, çeltik, patates, incir ve fındık ürünlerinde 1967 yılı için hedeflenen sayıların gerisinde kalınarak bu ürünlerin üretiminin artırılmasında başarısız olunmuştur. Bakliyat, şeker pancarı, tütün, pamuk, ayçiçeği, elma, üzüm, çay ve sebzelerin üretiminde de 1967 yılı için hedeflenen miktarın üzerine çıkılmıştır.

Tarım sektörü, ekonomik ve sosyal açıdan Türk toplum yaşantısında önemli bir yer tutmuş ancak, kaynakların uygun kullanılmaması ve teknolojik açıdan gelişmelerin yakından takip edilememesi sektörün gelişimini geciktirmiştir. Özellikle geleneksel alışkanlıkların kolay terk edilememesi sektörün teknolojik gelişimini engellemiştir. Tarım alanında eskiden beri gelen düzensiz işletmecilik, pazarlama sistemindeki yetersizlik, işletmelerin çoğunun aile ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar küçük olması, nüfus çokluğu ve tarım arazilerinin erozyona uğraması tarımsal gelişme önündeki diğer engeller olmuşlardır. Bunlara ek olarak sanayiciliğin gelişmesi de tarım alanındaki gelişmeye engel olarak gösterilmiştir. Birinci kalkınma planı döneminde ilk dört yılda tarımda ortalama yıllık gelişim %3,1 olmuştur. 1963 yılında %7 gelişme, 1964 yılında duraklama, 1965’de %3,3 oranında gerileme, 1966 yılında ise %8,6’lık gelişme yaşanmıştır. Gelişme hızlarının yıllara göre farklılık göstermesinin en önemli sebebi ise hava şartlarına bağlı olarak gerileme, daralma, hububat ve meyve üretiminde sayısal farklılıklara sebebiyet vermiştir. Bu durum tarım sektörünün bağlı olduğu en büyük ölçeğin hava şartları olduğunu da net bir şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca sektörde teknolojik gelişimin sağlanması ile tarımın ilerlemesinin sağlanması gerekliliği ikinci kalkınma planında bir kez daha vurgulanmıştır. Birinci kalkınma planında tarımda kimyasal gübre ve iyi tohumluk kullanımında

bariz iyileşmeler yaşanmıştır. 1967 yılında 1266 milyon ton kimyasal gübre kullanımı hedeflenmiş, plan sonunda bu hedefin üzerine çıkılarak 1535 milyon ton kimyasal gübre kullanımı gerçekleştirilmiştir. 1966 ve 1967 yılında yapılan yatırımlar ile plan döneminde hedeflenen tarım yatırımlarının %83'ü gerçekleştirilmiştir. %17'lik sapmanın, %5,6'sı ilk üç yıl yatırımlarının tam anlamı ile gerçekleşmemesinde, %11,4'ü ise yatırım için ayrılan bütçenin plandaki hedeflere yetecek miktarda olmamasından kaynaklanmıştır (DPT İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968, s. 303).

Buradaki sonuçlardan tarım politikalarında hedefler belirlenirken bölge özellikleri ve iklimin de göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Bu anlamda, yetiştirilen ürüne en uygun iklim-toprak koşulları neredeyse ürünün o bölgede yetiştirilmesine özen gösterilmiştir. Akdeniz bölgesi ve Ege bölgesi Türkiye'nin elini ürün çeşitliliği ve verimlilik yönünden oldukça rahatlatmıştır. Örneğin Antalya'da bütün tarım kollarındaki yoğunluk ülke genelinde önemli değerlere ulaşmıştır. Burada teknolojik gelişmenin yanı sıra, tarımda yüksek verim almayı sağlayan yöntemlerin uygulanması ve nüfusunun büyük bir bölümünün tarımla uğraşması Türkiye'de Akdeniz bölgesini, bu bölgede de Antalya şehrini ön plana çıkarmaktadır (Kaştan, 2019, s. 599).

Birinci Kalkınma Planı döneminde özellikle pamuk gibi sanayi bitkileri ihracatı daha önce de belirtildiği üzere Çukurova'daki sulamanın da etkisiyle hedeflenen sayıların iki katına kadar çıkmıştır. 1967 yılında 110 bin ton hedefe karşılık ihraç miktarı 248 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Hububat ve taze meyve-sebze ihracatında ise hedeflenen sayıların gerisinde kalmıştır (DPT Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1972, s. 228). Üretimin iç talebi ancak karşılayabilmesinden dolayı ihracata kalan miktar sınırlı olmuştur. Özellikle taze meyve ihracatının artmasındaki en büyük engeller; standart kalitede ve siparişleri karşılayacak şekilde ürünün arz edilememesi, ürünlerin iç piyasadaki fiyat yükseklikleri, pazarlama, depolama ve taşıma zincirindeki yetersizlik, yeni pazar imkânlarının oluşturulamaması olarak gösterilmiştir (DPT İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968, s. 317).

Sonuç

Türkiye'nin kalkınma hamleleri, kuruluşundan günümüze kadar ülke ekonomisi ile bağlantılı bir yol izlemiştir. Türkiye'de kalkınma, yeri geldiğinde belli bir plan dâhilinde bütüncül olarak yapılmaya çalışılmış bazen de zamanın şartlarına göre hükümetlerin bölgesel politikalar üretmesini beraberinde getirmiştir. Birinci Kalkınma Planı'nın amaçları arasında millî anlamda tasarruf sağlamak, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla sağlamak vardır. Bu amaçları gerçekleştirmek adına tarım, madencilik, imalat sanayi, inşaat, enerji, ulaşım ve hizmetler sektörü gibi birçok alanda hedef, plan ve politikalar ortaya konmuştur. Planlama ile birlikte devletin denetiminde ve önderliğinde, sanayileşmeyi destekleyecek temel tarımsal üretimin sağlanmasına çalışılmıştır. Üretimi artırarak hem ülke ekonomisine ve kalkınmaya katkı sağlamak hem de kırsaldan şehre denetimsiz bir göçün önüne geçebilmek adına yerelde istihdamı artıracak adımlar atılmıştır. Birinci kalkınma planının stratejisi olarak tarım ve sanayi arasında dengeli bir gelişme hızı yakalanarak nüfus artışı ile kalkınma hızı arasında da bir denge kurulmaya çalışılmış bunda da amaca ulaşılmıştır denilebilir. Zira kalkınma planında belirtilen tarım ile ilgili hedeflerin bir kısmı tutturulmuş ancak bazı hedeflere teknolojik yetersizlik, olumsuz hava şartları, yatırım payının hedefleri karşılamak için yetersiz olması gibi sebeplerden dolayı ulaşılamamıştır.

Tarım ve sanayinin birbiriyle bağlantılı olarak gelişmesine önem verilmiştir. Sanayileşme hamlelerinin hızlandırılmasının tarımsal üretimin beraberinde gelen imalatla mümkün olacağı düşüncesinden

hareketle sanayinin gelişebilmesi için aynı anda hem ucuz hammaddeye hem de ucuz iş gücüne ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaçlar ancak tarımsal üretimle karşılanabilirdi. Tarımsal üretimin artışı beraberinde imalat sektöründeki artışı getirmiştir. İmal edilen ürünler çeşitli sanayi kollarının gelişmesine, bu durum da iç pazarın ihtiyacının büyük ölçüde karşılanması neticesinde ihracatın artmasına neden olmuştur. Bu yönüyle tarımsal kalkınma, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kalkınma politikaları açısından adeta bir lokomotif vazifesi görmüştür.

Demokrat Parti iktidarı ile daha çok makineleşmenin beraberinde getirdiği tarımda görülen değişme ve gelişmeler gereken altyapılar sağlandıktan sonra MBK'nın girişimleriyle 1960'lı yılların başında kabul edilen Birinci Kalkınma Planı ile birlikte daha çok toprağa dokunan, tohumun ve toprağın ıslahına öncelik veren çiftçilerin sorunlarının çözümünü ön plana alan bir hal almıştır. Ülkenin milli gelirindeki tarım sektörünün payının neredeyse %50'lerde olması, planda tarıma ve alt kollarına geniş bir yer verilmesine sebep olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nde hükümetler ülke kalkınmasının “*üretim*” ile olacağını, bunun da öncelikle tarımsal üretimle sağlanacağı gerçeğini kabul etmişlerdir. 1963 yılında başlayan birinci plan ve sonrasında yayınlanan bütün kalkınma planlarında bu durum göz önünde tutulmuştur.

Kaynakça

- [1] BCA, Kararlar Daire Başkanlığı, 30.18.1.2, 166.44.2, 21 Eylül 1962.
- [2] BCA, Kararlar Daire Başkanlığı, 30.18.1.2, 168.5.7, 25 Ocak 1963.
- [3] BCA, Kararlar Daire Başkanlığı, 30.18.1.2, 171.34.16, 02 Temmuz 1963.
- [4] Resmi Gazete, Sayı 10621, Ankara 5 Ekim 1960.
- [5] Resmi Gazete, Sayı 10846, Ankara 5 Temmuz 1961.
- [6] Resmi Gazete, Sayı 11272, Ankara 3 Aralık 1962.
- [7] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, 1963.
- [8] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı (İkinci Beş Yıl) 1968-1972, 1968.
- [9] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı (Üçüncü Beş Yıl) 1973-1977.
- [10] Akandere, Osman(2019), "Türkiye'de Uygulamalı Tarım Eğitimine Bir Model: Köy Enstitülerinde Okutulan Ziraat Dersleri ve Uygulamaları", Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, (409-432)
- [11] Altuncuoğlu, Neslihan(2019), "Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinde Tarım Politikası", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, Sayı 62, (283-289)
- [12] Atatürk, Mustafa Kemal(2006), Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt I-II, Ankara.
- [13] Boratav, Korkut(2005), Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitabevi, Ankara.
- [14] Çelik, Onur ve Çetiner, Sibel(2019), "Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Planları ve Kalkınma Planlarındaki Söylem Değişiklikleri", International Journal of Economics, Politics, Humanities and Social Sciences, Cilt 2, Sayı 3, (121-131)
- [15] Derinsu Dayı, S. Esin(2019), "Doğu Harekâtı ile Tekrar Anavatana Katılan Elviye-i Selâse (Kars Ardahan Batum)'de TBMM Hükümeti'nin Halka Yaptığı Yardımlar", Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, (601-613)
- [16] Kaştan, Yüksel(2019), "Antalya'da Tarım Faaliyetlerinin Cumhuriyet Dönemi Tarihi Gelişimi", Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, (577-600)
- [17] Küçük, Yalçın(1985), Planlama, Kalkınma ve Türkiye, Tekin Yayınevi, Ankara.
- [18] Pamuk, Şevket(2013), Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [19] Takım, Abdullah(2011), "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları", Maliye Dergisi, Sayı 160, (154-176)
- [20] Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim(2009), Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- [21] Tokgöz, Erdiñç(1998), "Ekonomide 75 Yıl", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dergisi, Cilt 16, Sayı 1-2, (1-28)

- [22] Tolunay, Ahmet ve Akyol, Ayhan(2006), “Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri A, Sayı 2, (116-127)
- [23] Salep, Mustafa(2017), “Türk İktisat Tarihi Açısından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)”, Turkish Studies, Cilt 12, Sayı 12, (209-230)
- [24] Şimşir, Sebahattin(2019), “Cumhuriyet Arşiv Kayıtlarına Göre Türkiye’de Tohum Çeşidi Islahına Dair Çalışmalar (1930-1960)”, Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, (3-15)
- [25] Tezel, Yahya Sezai(1994), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [26] Türk Dil Kurumu(1998), Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt 2, Ankara.
- [27] Ural, Selçuk ve Hangül, Nesrin(2019), “Demokrat Parti Hükümet Programlarında Tarım (1950-1960)”, Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, (79-94)
- [28] Yenal, Oktay(2010), Cumhuriyet’in İktisat Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [29] Yeşilbursa, Behçet Kemal(2019), “Ortadoğu’da Tarım Reformu (Türkiye, İran, Irak, Suriye, Mısır) (1945-1965)”, Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, (433-463)
- [30] Yurtoğlu, Nadir(2017), Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960), Atatürk Araştırma Merkezi, Yayınları, Ankara.
- [31] Yurtsever, Cezmi(2013), Çukurova’da Tarımın Tarihi, Adana Ticaret Borsası Yayınları, Adana.
- [32] Yuvalı, Abdulkadir ve Yoska, Erhan(2019), Türk Dünyasının Ortak Kültürel Değerleri, Kömen Yayınları, Konya.
- [33] Yücel, Fikret(2014), Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşmede İlk Adımı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara.